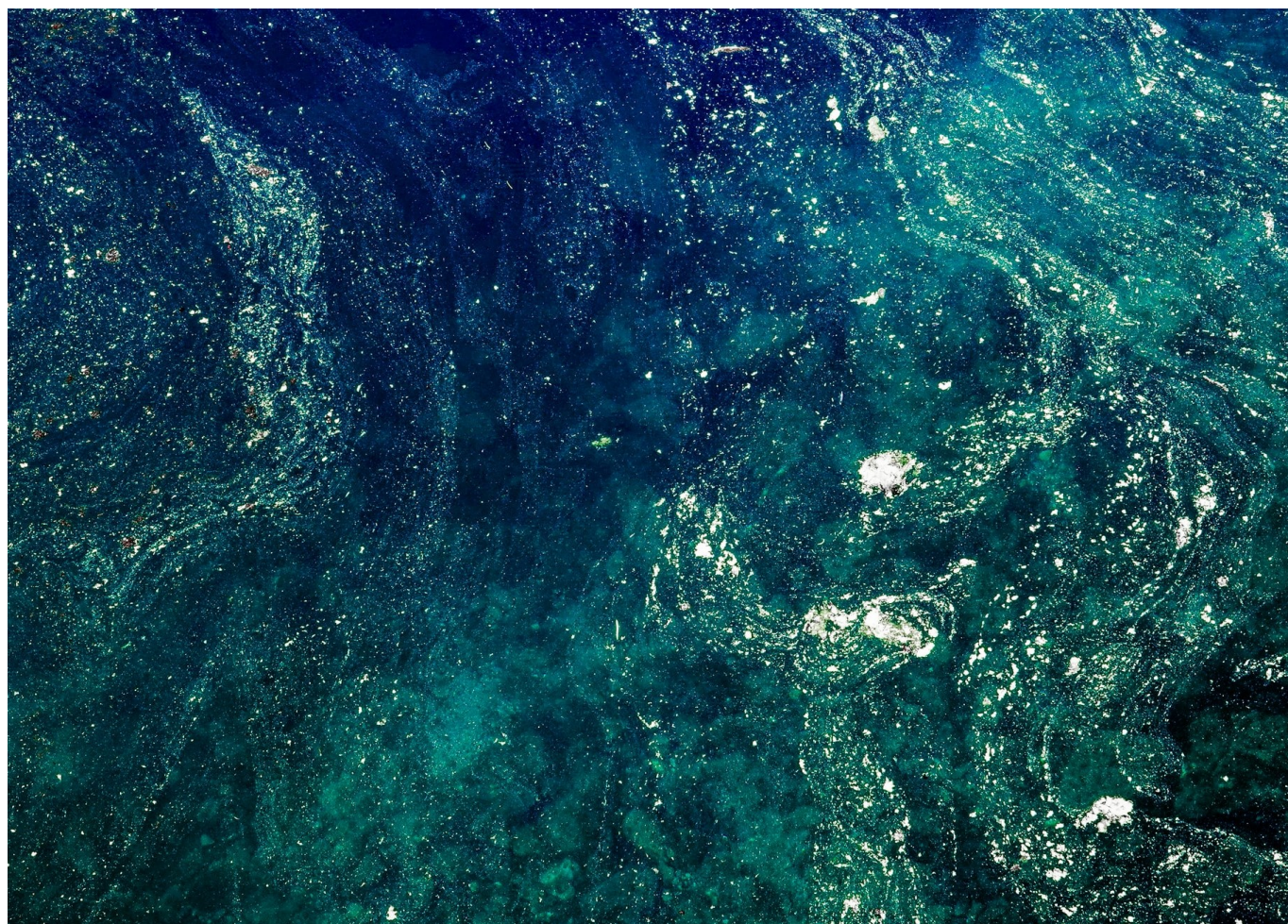

Люди слова. Два романи про сказане й почуте

КСЕНІЯ СОКУЛЬСЬКА

28 ЛИПНЯ 2021

Люди розповідали, розповідають і запевне розповідатимуть одне одному історії. Правдиві й не дуже, прикрашені й замасковані, покликані встановити правду, приховати її, покращити дійсність чи вплинути на реальність. Власне, кожна книжка — це така історія. Та поміж них особливо цікаво читати історії про історії: про те, що, як, за яких обставин і навіщо ми розказуємо.

Плутанина інтерпретацій

Що головне: те, що сталося, те, що запам'яталося, чи те, що про все це розповіли? Саме такі роздуми навіює нещодавно опублікований українською роман Діани Сеттерфілд «Там, у темній річці». У вірній літературним першоджерелам неовікторіанській оповіді знайшлося місце загубленим спадкоємцям, зловісним лиходіям, добрим людям, недобрим людям, не зовсім людям, а ще — прадавнім легендам і новітнім (як на той час) технологіям.

Найдовшої ночі року до шинку «Лебідь», що стоїть на березі Темзи, ледь притомний чоловік приносить утоплене дитя. Пораненого рятують, над маленьким янголятком скрушно зітхають, сільський млин пліток починає набирати оберти... і збоїть із гучним скреготом. Завсідникам, які вже почали подумки складати байки про побачене, доводиться терміново міняти сюжет. Бо безневинна жертва Темзи раптом оживає, а незнайомець, повернувшись до тьми, пояснює, що не знає, що це за дитина. О, хіба ж може народна фантазія просити про більше?

У «темзоцентричному» романі Сеттерфілд концепція ненадійного оповідача тріумфує. Сюжет на позір крутиться навколо довгого й багатоетапного з'ясування, хто ж ця нікому не відома чотирирічна дівчинка: викрадена кілька років тому спадкоємиця багатіїв? Загублена онучка місцевого фермера, котрий втратив контакт із непутящим пасербом? Мстивий привид минулого? Чи подарунок долі, дитя для тих, хто не може мати власних? Письменниця вправно закручує вир можливих варіантів, події розчиняються в інтерпретаціях, а на поверхню впливає шумовиння сказаного й недоказаного, згаданого й забутого. Бо, окрім пригодницько-детективного сюжету, роман принадує ще й темою пам'яті — індивідуальної і колективної — та її словесного втілення.

Несподівана поява дитини стає подією, що роз'ятрює душевні рани персонажів. Саме вона змушує їх подивитися в очі своїм страхам, гріхам і мріям, переосмислити минуле й перевизначити майбутнє. Цікаво спостерігати, як герої піддаються на — аж ніяк не завжди несвідоме — підтасовування фактів і спогадів під ту версію, у яку їм кортить повірити. Звісно, це грає на користь сюжету, адже майже до самого фіналу роману читачі можуть тільки здогадуватися, ким є загадкове дитя. Але де в чому авторка безжальна: основне паливо захопленого самообману для її персонажів — це почуття провини й безмежна потреба спокути, які змушують їх вірити в неможливе.

Та якщо для центральних героїв поява дівчинки перетворюється на чортотий сподівань і каяття, то для фонових — на своєрідний професійний виклик. Шинок «Лебідь» славиться в околицях тим, що приналежить оповідачів, і найбільше тут цінують завсідників, здатних сплести ладну байку, яку потім ще й онуки переповідатимуть. Для людей, яких правда хорошого сюжету вабить більше за істину фактів, загадкова з'ява — це й неймовірна удача, і шанс увійти в історію. Сеттерфілд детально показує, як поширюються й еволюціонують плітки, чим керуються люди, які прикрашають оповідь, і — головне — як у колективній пам'яті те, що справді сталося, поступається тому, про що цікавіше розповісти. І хоча на перший погляд сцени в шинку скидаються на комічні інтерлюдії, саме через них гучно промовляють залаштунки зокрема й письменницької роботи. «Ну, може, воно так і було. Але ж не можна так про це розповідати», — наставляють досвідчені баєчники молодого колегу. Розповідати треба так, щоб було цікаво, яскраво, драматично, щоб дух перехоплювало, у горлі пересихало й рука сама тяглася за наступною гальбою елю. Отоді історія вартісна. А що там насправді сталося — то таке.

Утім, у фіналі письменниця таки розкажує, що ж сталося насправді. Але її відповідь вповні відповідає філософії інтерпретаторів із «Лебеда»: «На їхню думку, цим новинам бракувало оповідності. До того ж, їм ніколи не подобались історії інших людей так, як власні. Тому версія Джонатана користувалася у них значно більшою популярністю».

Епос і постправда

Якщо Діана Сеттерфілда розповідає про те, як персональні трагедії розпалюють вогнище місцевого легендаріуму, то Марі Бреннан у поки що не перекладеному українською романі «Світло творячи з п'тьми» («Turning Darkness Into Light») придивляється до діалогу культур і його глобальних політичних наслідків. А точку опори цьому діалогу надає історія. Цього разу — писана, точніше, вибита на камені, адже йдеться про загублений епос майже забутої цивілізації.

«Світло творячи з п'тьми» — непряме продовження пенталогії «Мемуари леді Трент», у якій йдеться про карколомні пригоди, дивовижні відкриття та наукові досягнення Ізабелли Кемгерст — відчайдушною дослідниці драконів. На зміну квазівікторіанству основного циклу тут приходить фентезійна версія початку XX століття з його невідчепним передчуттям наближення катастрофи. У цьому світі на й без того складні геополітичні відносини неминуче вплинула наукова сенсація: виявляється, легендарні драконіани, колишні повелителі й мучителі людства, не вимерли під корінь (хоча людство їм у цьому наполегливо допомагало); ось

вони — не зовсім поряд, але готові посісти місце поміж людських націй. Які, щоправда, ще не визначилися, як до цього ставитися.

Сюжет роману крутиться навколо потенційно сенсаційного відкриття. Колекціонер старожитностей запрошує головну героїню — Одрі Кемгерст, лінгвістку-спеціалістку зі стародраконіанської писемності й онучку леді Трент — і її колегу-драконіанина розшифрувати зібрання табличок, яке може виявитися першим віднайденим епосом прадавньої цивілізації (а не, скажімо, бухгалтерським звітом чи чимось так само тривіальним). Масштаб наукового виклику очевидний: мало хто працював із такими архаїчними текстами, і точно ніхто — із художніми. Але в цьому випадку йдеться не лише про галузеву сенсацію. Епос — це не просто історії; це історії, які народ хотів розповісти про себе, які повторював, переказував і зберігав крізь віки. Питання в тому, чи готове людство почути епос своїх колишніх володарів. І чи готові до цього сучасні драконіани, які навіть не збираються вступати в боротьбу за домінування — їхні предки її вже програли.

Жанр клаптикового (бо складеного зі щоденникових записів, листів, уривків зі статей і доповідей) роману найпростіше визначити як філологічний детектив, адже в основі сюжету лежить таємниця, розкрити яку можна лише завдяки кропіткій роботі зі словом. Антропологиня за академічними інтересами, Бреннан уважно вибудовує романну реальність, підпорядковану науковій звітності. Її герої — це кабінетні вчені (хоча світські розваги панянці Кемгерст теж не чужі), для яких скніти над значенням отого-от символу — найкращий спосіб пережити день. Однак актуальність і важливість предмета дослідження додає мирній темі неабиякої гостросюжетності. Бо ж йдеться про визнання права драконіан на самовизначення як народу, незалежної нації, самостійного актора міжнародної політики. І ключем до цього може стати епічна поема про народження світу й «чотирьох із однієї шкаралупи».

Для Кудшайна, драконіанського колеги Одрі робота, над перекладом дуже близька до священного обов'язку. З одного боку, його народ вважає писемність священною цілковито буквально, бо саме завдяки ній зберігалася пам'ять цивілізації: «Для мого народу — як і для багатьох людей, що в різні епохи жили по всьому світі — акт письма священний. Наші писарі — це жерці». І текст, що розкриває таємниці космології, — це не так науковий виклик, як землетрус для підвалин драконіанського світосприйняття. З другого боку, Кудшайн наголошує: щоби зрівнятися з людством нині, його народу потрібно довести своє право перебувати серед розумних істот із розвиненою культурою. І літературна пам'ятка, драконіанський аналог «Едди», «Книги мертвих», «Іліади» чи «Магабгарати» — це серйозний аргумент на користь теорії «ми такі, як і ви, тільки з лускою і крилами».

Проте не всі люди з цим погоджуються. У романному світі обскурантисти-антидраконіани

провідної партії не виконують, але на страхах суспільства грають прекрасно. Епос людей зберіг дуже конкретний образ драконіан — суворих володарів, що приносили людські жертви. Власне, під історично-фентезійною обгорткою схована цілковито сучасна проблематика: через стосунки людей і драконіан Бреннан аналізує нинішні постколоніальні страхи перед Іншим, характерні для західних суспільств — від «так, ми забрали їхню культурну спадщину, бо в нас вона краще збережеться» до «а раптом вони їли немовлят, тоді кожен наш вчинок виправданий». І концепцію «постправди» письменниця теж увагою не оминає, бо не раз зіштовхує лобами два концепти: святості наукової правди та гнучкості політичної доцільності.

Головний страх героїв — прочитати в епосі те, чого краще б не читати. Разом із думкою «а раптом легенди про жорстокі спалення людей були правдою» з'являється і спокуса цю правду приховати. Бо вона жорстока, незручна, а головне — несправедлива до сучасних драконіан, що ховаються від людей поміж далеких гір і вже точно нікого не катують. Одрі Кемгерст чудово розуміє, що в такому разі будь-який варіант зіграє на руку політичним опонентам: стане відома та сама незручна правда — і людство навряд прихильно подивиться на колишніх мучителів; а спробують вони щось приховати — і це поставить хрест як не на їхніх наукових кар'єрах, то вже певно на самоповазі. Зрештою сюжетні повороти рятують головних героїв від жорстокої дилеми, але більшість питань роману не втрачає актуальності й поза ним. Що важливіше — кришталевий ідеалізм чи залізобетонна практичність? Що важить більше — готовність сказати правду чи готовність її почути? Наскільки минуле визначає майбутнє і що з того минулого заслуговує на забуття, а що — на довічні згадки? Наскільки ми залежні від пам'яті? Що таке епос — зброя чи місток до порозуміння?

У цій грі розуму Марі Бреннан не раз і не два підіграє команді ідеалістів. Може, тому, що ідеал має право не так навіть на існування, як на проголошення. І тоді історії про те, якими ми були, можуть поступитися історіям про те, якими ми хочемо, щоб нас запам'ятали.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

КСЕНІЯ СОКУЛЬСЬКА

28 ЛИПНЯ 2021

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in
/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php on line **284**